

DE DASHBOARDSAMENLEVING EN DE CRIMINOSOFIE

Marc Cools ¹

Het is een persoonlijke en een academische eer een voorwoord te kunnen en te mogen schrijven bij de uitgave van het boek 'De dashboardsamenleving, van improvisatie tot providere'. Het onderliggend doctoraal proefschrift ter zake, openbaar verdedigd aan de Universiteit Maastricht op 18 november 2020, door David Bamps onder het promotorschap van vriend en collega hoogleraar criminologie Hans Nelen en het copromotorschap van doctor Roland Moerland opent zeer veel nieuwe en uitdagende perspectieven. Eigen aan een doctoraal proefschrift getuigt ook dit werk van originaliteit in opzet en uitwerking, het bevat een helder omschreven probleemstelling dito onderzoeksvragen, een theoretische onderbouwing en een gedurfde methodologische omkadering. Dit alles bondig samengevat in conclusies, reflecties en mogelijke aanzetten tot vervolgonderzoek. De multidisciplinaire en gedegen belezenheid van doctor David Bamps laat ons toe een beperkt aantal van de zo talrijk aangeboden invalshoeken vanuit ons interess domein van de criminologie te duiden en te bespreken. Het is evident dat een arbitraire keuze zich altijd opdringt in het kader van een voorwoord.

De criminologie als wetenschapsdiscipline kan op een eenvoudige wijze worden omschreven als de studie van de relatie tussen de dader, het slachtoffer, de regelovertreding, de oorzaken van en de reacties hierop. Onnodig te stellen dat de evolutie van de criminologie werd gedragen door verschillende en eerder theoretische wetenschapsparadigma afkomstig uit diverse wetenschappen, politiek ideologische uitgangspunten, onderzoeksobjecten en -domeinen en dit alles soms gekaderd binnen een kwantitatieve versus kwalitatieve methodenstrijd. De kwantitatieve, wel eens pejoratief omschreven als 'datasaur' (Young, 2011) criminologie heeft zeker haar wetenschappelijke, maatschappelijke en beleidsondersteunende verdiensten doch zelf plaatsen we ons liever in de nog jonge traditie van een kwalitatieve cultureel criminologische benadering. Dit laat ons toe kennis en inzichten te kunnen verwerven inzake: macht, structuur, fenomenen, betekenis en symboliek (Cools, 2019) en dit geplaatst binnen de 'cultures of deviance' en de 'cultures of control' (Ferrel, e.a., 2008). De criminologie, ongeacht de gekozen en beleden stroming of school, laat zich vandaag ook omschrijven als de met elkaar in verbinding staande typering en zoals daar zijn: de bastaard, de buitenstaander en de bruggenbouwer (Daems, 2019). Bovengenoemde visies laten ons toe ook de zogenaamde criminosofie terug onder de aandacht te brengen en haar een plaats te geven in het bredere criminologische spectrum.

Als geen ander wist Willem Frederik Hermans de literaire kwaliteiten van de Nederlandse criminologe en filosofe Connie Dessaur, vooral en vaak beter gekend onder haar 'nom de plume' Andreas Burnier, te duiden als het personage Evariste Dumortier in één van zijn Groningse romans 'Onder Professoren' (1996). Op zoek naar en gefascineerd door het kwaad, de archetypische zondeval en de duivel, aanvaardt C. Dessaur/A. Burnier (1982) de normatieve criminologische wetenschapsbeoefening weliswaar als mogelijk doch ze pleit in het bijzonder voor inzicht en begrip van grote, macrosociale en culturele of filosofische (Dessaur, 1988) processen (Dessaur, 2005) om zinvol de criminaliteit te kunnen bestuderen. Tevens wijst ze op de positieve functies van het kwaad. In haar 'brief aan de juridische magiër' ziet ze het kwaad en de vrije wil als een noodzaak voor morele

¹ Marc Cools is Hoogleraar Criminologie aan de Universiteit Gent.

evolutie (Cools, 2010; Dessaur, 1987). Een naar onze mening duidelijke positionering van de criminosophie.

Het morele vraagstuk, naar onze mening de verhouding tussen het goede en het kwade, gerelateerd aan het moreel kompas en de morele dilemma's zijn uiteraard in 'De dashboardsamenleving, van improvisatie tot providere' meer dan aanwezig. Dit boek kan zich, bij wijze van spreken en naar onze mening, in de criminosophische benadering inschrijven. Het moreel kompas, richting gevend aan dit goede en dit kwade, wordt in de dashboardsamenleving beïnvloed door de technologie, met inbegrip van de artificiële intelligentie, en doet een nieuwe moraal ontstaan die zich kan ontwikkelen tot een collectief transhumaan geweten. Deze doorontwikkeling opent de spreekwoordelijke doos van Pandora met nieuwe morele dilemma's. Ten eerste hebben deze betrekking op de providere, het evenwicht en de afstemming waarin de dashboardsamenleving wordt afgezet tegen de improvisatiemaatschappij (Boutellier, 2011). Het tweede dilemma verwijst naar het burgerschap in ontwikkeling om vervolgens en ten derde de keuzeproblemen met betrekking tot het ontwerpen van een data-driven moraal en een geïntegreerde empirische ethiek op te werpen. Als criminoloog en vertrekkende vanuit de criminosophie bieden het moreel kompas en de morele dilemma's een mooi aanknopingspunt. We wensen, zoals reeds aangegeven en dit als arbitraire keuze, op drie deelaspecten even verder in te gaan. Met name: de informatie-uitwisseling, het methodologisch gedachte-experiment en de 'data-driven' moraal.

Met betrekking tot het gegeven van de informatie-uitwisseling verwijst de auteur terecht naar het werk van Friedrich (von) Hayek. Een in de criminologie eerder zeldzame gebeurtenis (Sullivan, 2000). Al te vaak wordt hij ongelezen dan wel verkeerdelijk geciteerd en ideologisch gemotiveerd weggezet. David Bamps gaat zijn denken evenwel niet uit de weg. Zijn, eventueel aanwezige, ideeën inzake bovengenoemde dilemma's en meer in het bijzonder de verbeterde en toegenomen informatie-uitwisseling, het burgerschap en de nieuwe sociale ordening kunnen de 'Machbarkeit' (Hayek, 1988) die ook in de criminologie vaak aanwezig is relativiseren. Bij Friedrich (von) Hayek staat de informatie-uitwisseling immers garant voor het ontdekkingsproces eigen aan elke vorm van kennisverwerving (Hayek, 1980).

Friedrich (von) Hayek kan als (politieke) econoom binnen het filosofisch liberalisme worden ingebed. Het individu als burger, een 'nobilitas naturalis', gedreven door eigenbelang, sympathie en inlevingsvermogen staat centraal en heeft de individuele macht om te ageren en betekenis te geven aan zijn daden, onthoudingen en/of structuren. Zijn individuele werkzaamheid in de sociale werkelijkheid leidt tot het methodologisch individualisme dat stelt dat alle verklaringen in de sociale wetenschappen, uitiem beschouwd, louter in termen van individuen gesteld moeten zijn. Sociale fenomenen worden gezien als louter interpersonele relaties (Bostyn, 2001). Dit methodologisch individualisme wordt door Friedrich (von) Hayek ook geduid als een voorwaarde tot het ontstaan van de spontane ordening (Hayek, 1973). Door het bestaan van universele gedragsregels, die een vrij domein voor elk individu waarborgen, zal zich een spontane ordening van menselijke gedragingen ontwikkelen die veel complexer is dan men ooit door weloverwogen maatregelen zou kunnen bereiken (Kotterman-van de Vosse, 1994; Hayek, 1985). Het vrije domein van de burger dient te worden gewaarborgd door de 'rule of law' die de overheid bindt aan vooraf vastgestelde en openbaar gemaakte regels (Hayek, 2006). Het Hayekiaans denken moet ook de culturele criminologie kunnen toelaten om op zoek te gaan naar de betekenis die een individu, 'onlife' en in 'realtime',

geeft aan zijn 'kwade' functioneren binnen een zichzelf ordende structuur waarin andere dan de klassieke en permanente machtsstructuren aanwezig zijn. Voorwaar een gedachte-experiment ?

In het werk van David Bamps wordt methodologisch gebruik gemaakt van het gedachte-experiment. Deze 'maat van het mogelijke' gekenmerkt door bijvoorbeeld originaliteit, creativiteit en zelfs intellectuele provocatie is niet onmiddellijk aanwezig in de traditionele criminologische onderzoeksmethodologie (King & Wincup, 2000; Goethals & Pauwels, 2009). Hetzelfde gaat op voor de cultureel criminologische methodologieën waar vooral de kwalitatieve ethnografische (Noaks & Wincup, 2007) onderzoeksmethoden centraal staan (Shuilenburg, Siegel, Staring & van Swaaningen, 2011). Het gedachte-experiment past in de aanpak van Paul Feyerabend's eerder anarchistische 'anything goes' (Feyerabend, 1977). Hij ziet de wetenschap immers als een 'personal matter' in 'reacting to the world' (Feyerabend, 2011) en erkent hierin een toegevoegde waarde (Feyerabend, 2007). Het gedachte-experiment kan ook worden gebruikt in het toekomstdenken. Het gaat verder dan het louter voorspellen, of het van tevoren zeggen wat er gaat gebeuren, en richt zich op de tijd, de actie of de toestand die nog niet is gebeurd. De 'forecast', gebaseerd op data van het verleden, maakt hier plaats voor de scenariomethode waarin een plausibele toekomstprojectie voor een specifiek onderdeel van de toekomst wordt beschreven, rekening houdende met onze beperkte informatie-kennis, menselijke verbeelding en voorstellingsvermogen (Gosselin & Tindemans, 2011).

Dit toekomstdenken is ook de criminologie ingetreden aan de hand van de vandaag alom aanwezige 'predictive' fetish. In relatie tot het ontstaan van ethische dilemma's bij sociale ordeningsprocessen verwijst David Bamps naar bijvoorbeeld het 'Ego-opticon-', het 'Teiresias-' en het 'Nash-dilemma'. Elk van deze toekomstige morele dilemma's heeft een criminologische relevantie. Het 'Ego-opticon-dilemma' waarin het mogelijk is een speler-burger vanuit een utilitaristisch perspectief uit te schakelen werd reeds eerder beschreven in de 'science fiction' roman 'The Minority Report' van Philip Dick. Drie murmelende, friemelende schepsels, met hun al te grote hoofden en hun mismaakte lichamen konden in de toekomst kijken en vormden het 'Precrime systeem' om toekomstige 'misdadigers' te elimineren (Dick, 2002). Het is in het toekomstig en 'predictive' criminologisch onderzoek bijgevolg noodzakelijk rekening te houden met meerdere ethische en juridische methodologische en theoretische vraagstellingen wanneer innovatief technologische en privacy-schendende kennis utilitair wordt losgelaten op de 'criminele' medemens.

Het 'Teiresias-dilemma' waarin de graad van informatie-uitwisseling een kritische drempelwaarde bereikt om de rationele (economische) orde te beïnvloeden in combinatie met het 'Nash-dilemma' en de hierin aanwezige keuze van een dominante voordeelstrategie brengt ons dan weer bij de rationele keuzebenadering. Deze criminologische theorie stelt dat elke regelovertreder een rationele keuze maakt om al dan niet over te gaan tot het stellen van de regelovertreedende daad en/of onthouding door het individueel afwegen van kosten en baten (Cornish & Clarke, 1986). De door David Bamps opgeworpen ethische dilemma's zouden de regelovertreder ook toelaten te beschikken over meer 'data-driven' artificiële intelligentie die natuurlijk ook kan worden gebruikt om het kwade eerder dan het goede te versterken. Anderzijds kan deze artificiële intelligentie ook de klassieke situationele criminaliteitspreventie versterken in het voorkomen van de 'crime-specific-events' (Cornish & Smith, 2012).

Rest ons bij wijze van uitleiding de vraag te stellen waar we het werk 'De dashboardsamenleving, van improvisatie tot providere' van David Bamps binnen de criminologie mogen en kunnen situeren. De

buitenpromovendus is overduidelijk een buitenstaander die erin is gelukt een bruggenbouwer te zijn geweest tussen verschillende wetenschapsdisciplines om de bastaardwetenschap die de criminologie, met trots en per definitie is, te verrijken. Zijn theoretisch filosofische uitgangspunten om het goede en het kwade te duiden en te ontleden, en dit binnen een 'data-driven' toekomstperspectief, hebben het voor criminologen fascinerende 'das Böse' (van Stokkom & Cools, 2014) anders en criminosofisch benaderd en de 'kwadologie' (Fijnhaut, 1982) gemoderniseerd. De inspiratie die David Bamps vond bij het werk van collega Hans Boutellier hebben ook zijn werk in een ander perspectief geplaatst. Ook Hans Boutellier erkent de relevantie van de culturele criminologie in de duiding en de betekenisgeving van de normoverschrijding en de reactie daarop (Boutellier, 2008). Kortom David Bamps werk kan in de criminosofische en culturele criminologie een intellectuele positie innemen die zal aanzetten tot verder vervolgonderzoek met aandacht voor macht, structuur, fenomenen, betekenis en symboliek in de regelovertreding al dan niet ingebed in een technologische innovatie omgeving.

Bibliografie

- Bostyn, F., (2001). *Adam Smith en het ontstaan van individualisme als methode*, Leuven, Garant, 239p.
- Boutellier, H., (2011). *De improvisatiemaatschappij: over de sociale ordening in een onbegrensde wereld*, Den Haag, Boom Lemma Uitgevers, 167p.
- Boutellier, H., (2008). 'Cultuur, norm en beleving. Een plaatsbepaling van de culturele criminologie', in Siegel, D., van Gemert, F., Bovenkerk, F., *Culturele criminologie*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 39 - 55.
- Cools, M., (2018). 'Curzio Malaparte: een culturele criminologische reis', in De Corte, R., De Vos, M., Humblet, P., Kéfer, F., Van Hoorde, E., *De Taal is Gans het Recht, Liber Amicorum Willy van Eeckhoutte*, Mechelen, Wolters Kluwer Belgium, 459 – 479.
- Cools, M., (2010). 'De criminosofie van fiscale fraude: who is John Galt?', Orde van de Dag, Antwerpen, Kluwer, 103 – 115.
- Cools, M., (2006). 'Het kerntakendebat over de politie is nu eenmaal overbodig', in Ponsaers, P., Enhus, E., Hutsebaut, F., *Het kerntakendebat continued*, Brussel, Politeia, 27 – 37.
- Cornish, D., Clarke, R., (1986). *The Reasoning Criminal. Rational Choice Perspectives on Offending*, New York, Springer-Verlag, 246p.
- Cornish, D., Smith, J., (2012). 'On being crime specific – Observations on the career of R.V.G. Clarke', in Tilley, N., Farrell, G., *The Reasoning Criminalist. Essays in honour of Ronald V. Clarke*, Routledge, 30- 45.
- Daems, T., (2019). 'Bastaard, buitenstaander, bruggenbouwer', in Vivijs, S., Pleysier, S., *Brieven aan jonge criminologen*, Brugge, die Keure, 72 – 77.
- Dessaur, C., (2005). 'Terug naar de moedervakken', in G. Bruinsma, W. Huisman, R. van Swaaningen, *Basisteksten in de criminologie III. Historische en klassieke teksten*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 324 -328.
- Dessaur, C. (1988). *De achtste scheppingsdag*, Arnhem, Gouda Quint bv, 33p.
- Dessaur, C. – A. Burnier, (1987). *De rondgang der gevangenen. Een essay over goed en kwaad, in de vorm van zeven brieven aan de platoclub* Amsterdam, Querido, 188p.
- Dessaur, C., (1982). *De droom der rede. Het mensbeeld in de sociale wetenschappen. Een poging tot criminosofie*, 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 286p.
- Dick, F., (2002). *Het minderheidsrapport*, Amsterdam, Uitgeverij Luitingh – Sijthoff, 11 – 60.
- Ferrel, J., Hayward, K., Young, J., (2008). *Cultural Criminology*, London, Sage, 240p.
- Feyerabend, P., (2011). *The Tyranny of Science*. Cambridge, Polity Press, 153p.
- Feyerabend, P., (2007). *Tijdverspillig. De autobiografie van Paul Feyeraben*. Rotterdam, Lemniscaat, 239p.

- Feyerabend, P., (1977). *In strijd met de methode. Aanzet tot een anarchistische kennistheorie*. Amsterdam, Boom, 375p.
- Fijnaut, C., (1982). 'Van criminologie naar kwadologie', *Tijdschrift voor Criminologie*, 184 – 194.
- Goethals, J., Pauwels, L., (2008). *Kwantitative en kwalitatieve criminologische onderzoeksmethodes: een introductie*, Leuven, Uitgeverij Acco, 204p.
- Gosselin, D., Tindemans, B., (2011). *Traceurs d'avenir. L'art d'anticiper l'imprévisible*, Bruxelles, Racine Campus, 249p.
- Hayek, F., (2006). *The Constitution of Liberty*, London, Routledge, 498p.
- Hayek, F., (1988). *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, Chicago, The University of Chicago Press, 188p.
- Hayek, F., (1985). *New Studies in philosophy, politics and the history of ideas*, London, Routledge, 314p.
- Hayek, F., (1980). *Individualism and Economic Order*, Chicago, The University of Chicago Press, 271p.
- Hayek, F., (1973). *Droit, legislation et liberté. Règles et Orde*, Paris, Presses Universitaires de France, 207p.
- Hermans, W.F., (1996). *Onder Professoren*, Amsterdam, De Bezige Bij, 1996, 425p.
- King, R., Wincup, E., (2000). *Doing Research on Crime and Justice*, Oxford, Oxford University Press, 441p.
- Kotterman-Van de vosse, I., (1994). *De visie van Hayek. Een pleidooi voor persoonlijke vrijheid*, Zwolle, W.E..J. Tjeenk Willink, 431p.
- Noaks, L., Wincup, E., (2007). *Criminological Research. Understanding Qualitative Methods*, Los Angeles, Sage, 196p.
- Schuilenburg, M., Siegel, D., Staring, R., van Swaaningen, R., (2011). 'Over cultuur en criminaliteit', *ToCC*, Den Haag, Boom Lemma Uitgevers, 3 – 17.
- Sullivan, R., (2000). *Liberalism and Crime. The British Experience*, Lanham, Lexington Books, 227p.
- van Stokkom, B., Cools, M., (2014). 'Het kwaad. Enkele inleidende gedachten', *ToCC*, Den Haag, Boom Lemma Uitgevers, 5 – 19.
- Young, J., (2011). *The Criminological Imagination*, Malden, Polity Press, 252p.